

QUAN HỆ ĐỒNG TỘC CỦA NGƯỜI CHĂM ISLAM Ở AN GIANG VÀ THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH

HÁN THỊ THANH LAN*

Quan hệ đồng tộc hay quan hệ nội tộc của người Chăm Islam thực chất là quan hệ đồng dân tộc - tôn giáo. Cùng với sự phát triển của xã hội và xu thế hội tụ của dân tộc mỗi quan hệ ấy càng gắn kết hơn không những vì việc thực hành các giáo lý của tôn giáo mà còn thể hiện quan hệ tình thân, quan hệ làm ăn kinh tế cùng giúp đỡ, hỗ trợ nhau. Bài viết đề cập đến mối quan hệ đồng tộc của người Chăm Islam ở Nam Bộ cụ thể là người Chăm ở An Giang và TP HCM trong mối quan hệ về hôn nhân, cộng đồng và tôn giáo.

Từ khóa: người Chăm Islam, quan hệ đồng tộc

Nhận bài ngày: 25/9/2019; *đưa vào biên tập:* 28/9/2019; *phản biện:* 25/10/2019; *duyet đăng:* 4/12/2019

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Người Chăm là một trong những tộc người thuộc nhóm ngôn ngữ Malayo - Polynesian; trong hoạt động sống chịu sự tác động của nhiều tôn giáo, đời sống tôn giáo của người Chăm trở nên khá phong phú. Tiếp nhận Hindu giáo từ Ấn Độ và Islam giáo từ Ả Rập người Chăm đã hình thành nên các cộng đồng tôn giáo khác nhau thuộc khu vực Phú Yên, Ninh Thuận, Bình Thuận và khu vực Nam Bộ Việt Nam: Chăm Ahier - Chăm Balamon và Chăm Awal - Chăm Bani chủ yếu ở Ninh Thuận và Bình Thuận; người Chăm Islam Nam Bộ; và một bộ phận người Chăm có niềm tin đa thần ở Phú Yên, Bình Định và palei la liu (làng Phước Lập, xã Phước Nam, huyện Thuận Nam, tỉnh Ninh Thuận).

Trong mỗi cộng đồng tôn giáo của người Chăm cũng đã xây dựng nên các mối quan hệ hôn nhân, gia đình; quan hệ dòng họ và quan hệ tôn giáo. Nếu như cộng đồng Chăm Ahier - Chăm Balamon và Chăm Awal - Chăm Bani bên cạnh việc tiếp nhận yếu tố tôn giáo Hindu và Islam cùng các yếu tố truyền thống là niềm tin vào thần linh, những người có công và các vị anh hùng dân tộc thì cộng đồng Chăm Islam ở Nam Bộ lại khác, họ tiếp nhận và thực hành theo các giáo lý của Islam - *Kinh Qu'ran*, coi *Kinh Qur'an* là kim chỉ nam về chân - thiện - mỹ mà cộng đồng hướng đến. Cộng đồng Chăm Islam Nam Bộ tập trung đông và sớm nhất ở An Giang sau đó vì dân số đông và nhu cầu làm ăn buôn bán họ đã tới nhiều vùng đất khác như Tây Ninh, Đồng Nai, Bình Dương, Bình Phước, TP HCM...

* Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ.

Nghiên cứu tìm hiểu mối quan hệ giữa cộng đồng Chăm Islam Nam Bộ ở vùng nông thôn là An Giang và đô thị là TP HCM qua những mối quan hệ về hôn nhân, gia đình; mối quan hệ cộng đồng; mối quan hệ tôn giáo trong xu thế hội nhập xã hội ngày nay là trọng tâm bài viết hướng tới.

2. CỘNG ĐỒNG CHĂM Ở AN GIANG VÀ THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH

2.1. Cộng đồng Chăm ở An Giang

An Giang là một trong những vùng đất được khai phá vào thời nhà Nguyễn, nằm ở đầu nguồn sông Mekong, là vựa lúa của Đồng bằng sông Cửu Long, vừa có đồng bằng vừa có đồi núi và có đường biên giới tiếp giáp với Campuchia dài gần 100km. Đây là tỉnh có dân số đông nhất vùng Tây Nam Bộ và cũng là nơi nhiều người Chăm Islam sinh sống (Bảng 1).

Theo số liệu của Cục Thống kê tỉnh An Giang năm 2017 toàn tỉnh hiện có 15.327 người Chăm theo Islam giáo, chiếm 0,67% trong tổng dân số 2,16 triệu người của tỉnh, với 9 làng Chăm cùng với 12 thánh đường và 13 tiểu thánh đường. Người Chăm sống tập trung chủ yếu ở các puk (ấp, xóm) như puk Koh Kokia (ấp Đồng Cô Ky thuộc xã Quốc Thái, huyện An Phú), puk Koh Plao Ba (ấp La Ma thuộc xã

Vĩnh Trường, huyện An Phú), puk Koh Kapaok (ấp Phước Thành thuộc xã Đa Phước huyện An Phú), puk Pa aok (ấp Phũm Soài thuộc xã Châu Phong, thị xã Tân Châu), làng Châu Giang (thuộc xã Châu Phong, thị xã Tân Châu).

Trước đây cộng đồng Chăm ở An Giang sống bằng nghề đánh bắt cá, dệt vải, buôn bán và một số ít làm nông nghiệp. Sau này, nghề dệt khó cạnh tranh với các hàng công nghiệp nên mai một dần, nghề đánh bắt cá cũng không còn thuận lợi như trước do thời tiết thay đổi và nguồn cá ngày càng giảm đi. Ngày nay, đa số người Chăm An Giang buôn bán tự do nhiều mặt hàng khác nhau như vải, đồ gia dụng, chăn mền, chiếu, nệm, drap...; một số làm công nhân trong các công ty ở TP HCM, Bình Dương, Bình Phước.

2.2. Cộng đồng Chăm ở Thành phố Hồ Chí Minh

TP HCM là nơi có trình độ đô thị hóa và công nghiệp hóa cao, có mức độ tăng trưởng kinh tế nhanh so với cả nước; thu hút nhiều dân cư từ các nơi đến, tạo nên sự đa dạng về văn hóa, tộc người. Cộng đồng Chăm tại TP HCM đến từ nhiều nơi, tuy nhiên đại đa số là người Chăm Islam di cư từ An Giang đến. Người Chăm ở khắp các quận nội thành và thường tập trung thành nhóm để tiện cho việc sinh hoạt và tương trợ lẫn nhau. Địa bàn cư trú của người Chăm Islam thường nằm

Bảng 1. Dân số người Chăm ở An Giang

Năm	1971	1976	1979	1989	2001	2009
Dân số (người)	8.588	8.656	11.995	11.585	13.060	14.209

Nguồn: Tác giả tổng hợp theo *Địa chí An Giang* 2007 và thống kê dân số năm 2009.

xung quanh sangik (thánh đường) để thuận lợi cho sinh hoạt tôn giáo và có thể giúp đỡ lẫn nhau. Hiện nay, người Chăm Islam cư trú trên 15 khu vực thuộc 11 quận của Thành phố, có 15 sangik và surau (tiểu thánh đường).

Bảng 2. Số người Chăm tại TPHCM

Năm	1976	1979	1989	1999	2004	2009
Dân số (người)	4.600	2.991	3.636	5.192	6.074	7.819

Nguồn: Dẫn theo Võ Công Nguyên, 2017.

Từ năm 1999, số người Chăm tại TPHCM tăng qua các năm, có lẽ do càng ngày càng có nhiều người Chăm tìm đến Thành phố để lập nghiệp. Bên cạnh người Chăm Islam chiếm đa số trong số người Chăm ở TPHCM thì một bộ phận nhỏ còn lại là người Chăm ở Ninh Thuận, Bình Thuận... đến để học tập, lập nghiệp. Người Chăm Islam ở TPHCM chủ yếu là buôn bán và kinh doanh nhỏ, làm việc tự do hay làm cho các công ty của người Chăm Islam, một số ít làm ở cơ quan nhà nước.

3. MỐI QUAN HỆ GIỮA CỘNG ĐỒNG CHĂM ISLAM Ở AN GIANG VÀ THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH

Theo Nguyễn Văn Minh (2018: 205): “quan hệ dân tộc là mối quan hệ của một tộc người qua các mối quan hệ giao lưu, trao đổi, hợp tác, liên kết, phân chia... giữa các cá nhân, các đại diện hay các tổ chức khác nhau trong những cộng đồng của một tộc người hoặc giữa các tộc người, diễn ra trên mọi lĩnh vực, mọi lúc, mọi nơi trong đời sống xã hội các tộc người và giữa

các tộc người”. Tiếp thu quan niệm trên về quan hệ dân tộc, theo tác giả quan hệ đồng tộc hay quan hệ nội tộc của người Chăm là mối quan hệ giao lưu, trao đổi, hợp tác, liên kết, phân chia... giữa các cá nhân, các đại diện hay các tổ chức khác nhau trong cộng đồng dân tộc Chăm ở các khu vực khác nhau. Quan hệ đồng tộc của người Chăm Islam ở An Giang, là cộng đồng gốc của người Chăm Islam ở Nam Bộ với người Chăm Islam ở TPHCM là cộng đồng di cư, qua các mối quan hệ hôn nhân, quan hệ cộng đồng, quan hệ tôn giáo nhằm tạo sự cố kết, chia sẻ, giúp đỡ nhau trong cùng dân tộc - tôn giáo.

3.1. Quan hệ hôn nhân

Người Chăm Islam luôn khuyến khích hôn nhân cùng tôn giáo cùng dân tộc nhưng cũng không ngăn cấm việc kết hôn với người khác dân tộc và tôn giáo. Nếu chú rể hay cô dâu là người không theo đạo Islam trước khi kết hôn thì bắt buộc phải theo đạo Islam thông qua lễ nhập đạo và đọc tuyên thệ câu kalimah trước sự chứng kiến của tín đồ Islam. Để xác thực là tín đồ Islam và chứng minh sự tuân phục tôn giáo Islam của mình họ phải khotan⁽¹⁾ thực hiện theo 5 điều căn bản của Islam và có quyền lợi, nghĩa vụ tương tự như mọi tín đồ Islam khác. Không riêng gì TPHCM hay An Giang, ở một số nơi khác có cộng đồng Chăm Islam sinh sống, do nhu cầu đi làm ăn xa và sự tác động của nguyên tắc hôn nhân tự nguyện của luật hôn nhân và gia đình nên có những trường hợp kết

hôn với người khác tôn giáo và dân tộc.

Hầu hết các hộ gia đình người Chăm ở An Giang hay TPHCM có mối quan hệ hôn nhân chặt chẽ từ trong quá khứ đến ngày nay. Qua khảo sát (tháng 3/2019) có 15 trường hợp kết hôn giữa người Chăm ở TPHCM và An Giang. Trường hợp gia đình ông T. 60 tuổi ở quận Bình Thạnh, TPHCM cưới vợ ở ấp La Ma, xã Vĩnh Trường, huyện An Phú. Hiện nay ông đang sống tại TPHCM cùng với các con và cháu. Chính bản thân ông cũng có thông gia tại TPHCM, An Giang; trường hợp anh KR. ở phường 17, quận 8, TPHCM lấy vợ năm 2018 tại Châu Giang, An Giang, hiện tại đang sống ở An Giang; hay trường hợp chị KS. ở Chung cư Thị Nghè, quận Bình Thạnh lấy chồng tại xã Khánh Hòa, huyện Châu Phú, tỉnh An Giang năm 2019... Việc kết hôn này đã tạo sợi dây liên kết trong các hoạt động tôn giáo, xã hội của người Chăm ở TPHCM và An Giang ngày càng gắn bó chặt chẽ hơn.

Ngày nay vẫn có nhiều trường hợp hôn nhân qua lời giới thiệu của người mai mối, sau đó cho đôi bạn trẻ có thời gian tìm hiểu nhau và tự do quyết định hôn nhân. Hầu hết người Chăm Islam ở TPHCM có nguồn gốc từ An Giang. Có khoảng 90% các cặp người Chăm Islam ở Việt Nam kết hôn với nhau có gốc gác, họ hàng từ An Giang. Những người này có gia đình ở An Giang nhưng có họ hàng, thông gia ở TPHCM và ngược lại. Qua mối

quan hệ này họ gặp gỡ và tìm hiểu nhau để đi đến hôn nhân (PVS, trường hợp ở quận 8, tháng 3/2019).

Khi hôn nhân diễn ra giữa các cặp nam nữ là người Chăm Islam ở An Giang và TPHCM thì họ hàng của họ sẽ đến chúc mừng cho đôi tân hôn và đọc *Kính Qur'an* chúc phúc vào malam dara hay malam dam (đêm sinh hoạt của con gái dành cho nữ và đêm sinh hoạt của con trai dành cho nam). Đây cũng là dịp để các nam nữ thanh niên tuổi cập kê gặp gỡ nói chuyện và tìm hiểu, hoặc được giới thiệu các đối tượng để có thể tìm hiểu và hẹn hò.

Hôn nhân của người Chăm Islam được tiến hành theo các nguyên tắc của giáo lý Islam như: nhà trai người Chăm nhờ người có uy tín sang nhà cô gái để đàm hỏi. Khi bên nhà gái chấp nhận, người làm mai thông báo cho nhà trai biết để định ngày giờ, cùng bên nhà gái tiến hành lễ hỏi. Nhà trai có thể mang theo các lễ vật như vải vóc, hoa tai, dây chuyền... Bên nhà gái có quyền đặt điều kiện tiền đồng, tiền cưới (*sakawan banjo*) và thỏa thuận với bên nhà trai ngày giờ chính thức của lễ cưới (*kabon*). Người Chăm Islam không chấp nhận hình thức hôn nhân thử nghiệm hoặc ngoại tình. Họ xây dựng gia đình dựa trên một nền tảng tình yêu thương và trách nhiệm. Chính vì vậy, cuộc hôn nhân giữa những người cùng niềm tin vào thượng đế Allah thường bền chặt và gắn bó hơn, khi họ cùng nhau thực hiện các giáo lý, giáo luật Islam.

3.2. Quan hệ cộng đồng

Người Chăm Islam ở An Giang chủ yếu kinh doanh buôn bán nhỏ nên thường đến TPHCM để lấy hàng. Chuyến đi của họ có thể kéo dài khá lâu để dễ dàng trong việc thực hiện giáo lý Islam cùng cộng đồng Chăm Islam ở TPHCM.

Mặt khác, người Chăm Islam chỉ sử dụng loại thịt mà họ chắc chắn là hàng Halal (thực phẩm dành cho tín đồ Islam), hoặc tự mua gà, vịt... còn sống rồi đem về làm thịt. Vì ở TPHCM không thuận lợi cho các gia đình nuôi và giết mổ gia súc, gia cầm theo đúng nghi lễ nên đa phần người Chăm Islam TPHCM sử dụng các loại thịt do người Chăm An Giang giết mổ chuyển lên thành phố cung ứng cho họ.

Trong lịch sử, người Chăm đã nhiều lần di cư từ An Giang lên TPHCM và từ TPHCM về lại An Giang. Những mối quan hệ trong hoạt động kinh tế và tôn giáo này đã giúp gắn kết cộng đồng Chăm Islam ở TPHCM và An Giang. Tại TPHCM, người Chăm sinh sống tập trung thành các khu vực khác nhau và mỗi khu vực thường có quan hệ họ hàng hoặc cùng xóm với người Chăm Islam ở An Giang. Như người Chăm ở Phú Nhuận, hay khu khu Hòa Hưng (phường 12, quận 10) phần lớn có gốc ở Châu Giang; người Chăm ở đường Huỳnh Văn Bánh (Phú Nhuận) thì đa số vốn từ xóm dưới (*puk yok* hay còn gọi là xóm Azhar) của làng Mot Chruk ở An Giang lên thành phố sinh sống; những người Chăm Islam gốc ở ấp Phũm Soài, xã

Châu Phong, Phú Châu, An Giang thì tập trung ở các khu như Nam Long (phường 7, quận 6, TPHCM), khu Trương Minh Giảng (phường 13, quận 3) và một số khá đông sống ở các khu vực mà người Chăm Châu Giang chiếm ưu thế ở quận 8, ở khu Nancy (quận 1). Riêng bộ phận người Chăm vốn gốc ở ấp Khánh An (Katambong) xã Khánh Hòa, huyện Châu Phú, An Giang lại chiếm số đông ở khu người Chăm Thị Nghè (phường 17, Bình Thạnh) và khu người Chăm ở xã Phước Long (Thủ Đức cũ nay thuộc quận 9); ngoài ra họ cũng sống xen lẫn với người Chăm gốc Châu Giang và Châu Phong ở các khu Tể Bần (quận 8), Nancy (quận 1)... Nhóm người Chăm gốc ở ấp Kakôi xã Nhơn Hội, huyện An Phú, An Giang sống tập trung ở khu vực Ụ Tàu (phường 1, quận 4). Họ có tiểu thánh đường Surau Khoiriyah giống như tên ngôi thánh đường Islam ở An Giang. Việc quần cư này thuận lợi cho việc sinh hoạt cộng đồng và giúp đỡ lẫn nhau của người Chăm Islam khi đến một vùng đất mới.

3.3. Quan hệ tôn giáo

Người Chăm Islam ở An Giang và TPHCM đều có đời sống tinh thần gắn liền với các hoạt động của Islam giáo, từ việc thực hiện đức tin của mình đến việc thực hiện các bổn phận cũng như các nghi lễ, các hoạt động văn hóa văn nghệ.

Thánh đường (*sang magik*) là trung tâm sinh hoạt văn hóa, sinh hoạt cộng đồng của người Chăm Islam. Đây là

nơi tín đồ Islam hội tụ lại để cầu nguyện mỗi ngày, là nơi học các giáo lý của Islam và là nơi đặt phần mộ của tín đồ Islam. Tuy nhiên, do các thánh đường tại TPHCM không có khuôn viên để chôn người đã khuất nên họ thường chôn cất tại các khu nghĩa địa dành cho người Chăm hoặc chuyển về An Giang. Người Chăm Islam có thể dễ dàng gặp gỡ, thăm hỏi người thân khi đến thánh đường cầu nguyện hàng ngày hoặc cầu nguyện vào các ngày lễ lớn. Sự linh hoạt trong thực hiện nghi lễ này phù hợp với hầu hết những người Chăm Islam đi làm ăn xa. Theo đó, họ có thể thực hiện bốn phần của tín đồ Muslim là 5 lần cầu nguyện mà chỉ cần đến giờ hành lễ họ vệ sinh sạch sẽ, đội nón kapiyah, tắm sambahyang và hướng về phía Mecca. Vào ngày thứ sáu tín đồ phải hành lễ tại thánh đường hoặc tiểu thánh đường nên khi đến buôn bán tại TPHCM hay An Giang, người Chăm Islam thường tìm đến các thánh đường để hành lễ. Tại đây sau khi hành lễ, họ có điều kiện tiếp xúc với người Islam và có cơ hội tiếp cận thông tin trong đạo. Những cuộc gặp gỡ nơi thánh đường này có thể mang lại cho cơ hội việc làm. Nếu như trước đây nhờ những lần sinh hoạt tôn giáo tại thánh đường ở TPHCM, người Chăm Islam đã được giới thiệu làm bảo vệ ở các công ty của người Islam, thì ngày nay, khi đến sinh hoạt tại thánh đường họ cũng có điều kiện tiếp xúc, trao đổi về việc làm ăn. Như ông Amach vừa là Tuan (thầy) dạy giáo lý Islam vừa là người dẫn các đoàn

khách Islam ở nước ngoài đến tham quan tại các thánh đường cộng đồng Islam ở Việt Nam. Việc dẫn đoàn khách đi thăm quan các thánh đường thì ông không thể thực hành đức tin của mình tại một thánh đường cố định mà tại tất cả thánh đường ông tới; đến giờ hành lễ ông hành lễ cùng với mọi người, sau giờ hành lễ ông nói chuyện thông tin về cộng đồng và ngược lại ông cũng tiếp nhận thông tin khác từ cộng đồng Muslim. Như vậy, việc sinh hoạt tại thánh đường ở các nơi khác nhau đã tạo nên mạng lưới xã hội giúp họ bảo lưu giá trị tôn giáo, tạo điều kiện thuận lợi hơn trong việc làm ăn kinh tế.

Trong các ngày đại lễ của tôn giáo như tháng Ramadan, lễ Roya, lễ mừng sinh nhật Mohammed, lễ Kobal (lễ hiến tế)... người Chăm thường về lại đại gia đình của mình để cùng nhau đọc kinh cầu nguyện tại thánh đường và cùng nhau mừng lễ. Dù bận đi làm ăn xa họ cũng sắp xếp thời gian để trở về An Giang hay TPHCM. Theo quan sát và trao đổi phỏng vấn với người dân thì đa số người Chăm Islam từ thành phố hay các nơi khác thường về quê gốc là An Giang. Vào các ngày đại lễ của đạo Islam, khu nhà khách tại Phum Soài, Châu Giang hầu như không còn phòng trống. Đây cũng là dịp để họ gặp gỡ và kết nối các mối quan hệ giữa những người cùng tôn giáo với nhau.

4. KẾT LUẬN

Cùng với sự phát triển của xã hội và xu hướng hội nhập hiện nay, cộng

đồng Chăm Islam ở An Giang và TPHCM có mối quan hệ ngày càng chặt chẽ với nhau. Sự phát triển của công nghệ thông tin cũng giúp cho việc liên lạc giữa hai cộng đồng thuận lợi hơn từ việc thăm hỏi hàng ngày đến việc làm ăn, hay giúp đỡ nhau về kinh tế tài chính. Đây là những điều kiện làm cho mối quan hệ của người Chăm Islam ngày càng gắn bó, tạo ra mạng lưới liên kết và cổ kết cộng đồng, tạo điều kiện thuận lợi trong đời

sống kinh tế, văn hóa. Các mối quan hệ hôn nhân cùng tôn giáo giữa người Chăm Islam An Giang và TPHCM làm thắt chặt hơn tình cảm thông gia, vợ chồng con cái dễ dàng hiểu nhau, đồng cảm về mặt tâm linh và cảm xúc. Việc tới sinh hoạt ở các thánh đường hay được ăn uống theo quy định của Islam và được kết nối với những người Chăm Islam khác, giúp người Chăm Islam xa quê vững vàng hơn trong cuộc sống và công việc. □

CHÚ THÍCH

⁽¹⁾ Một trong những nghi lễ của người Chăm Islam đánh dấu người đó đã trưởng thành và chịu trách nhiệm của mình về các hoạt động của tôn giáo.

TÀI LIỆU TRÍCH DẪN

1. Cục Thống kê tỉnh An Giang. 2017. <http://thongkeangiang.gov.vn/>, truy cập ngày 20/9/2019.
2. Nguyễn Văn Minh. 2018. *Một số lý thuyết về tộc người và tiếp cận ở Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Khoa học Xã hội.
3. Tổng cục Thống kê. 2009. *Kết quả tổng điều tra dân số và nhà ở 2009*. Hà Nội: Nxb. Thống kê.
4. Ủy ban Nhân dân tỉnh An Giang. 2013. *Địa chí An Giang*. An Giang.
5. Võ Công Nguyễn. 2017. "Tộc người và quan hệ tộc người" trong *Vùng đất Nam Bộ*, tập IX. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia - Sự thật.